

8. "Понеже в Добруджа няма коледни дръвчета, изпращаме ви по един венец от борови клончета..."

Помощната акция за децата на преселниците от Северна Добруджа през есента и зимата на 1940 година

8.1. Крайовският договор и настаняването на преселниците от Северна Добруджа

Помощната акция на Съюза за закрила на децата в България за децата на преселниците от Северна Добруджа след Крайовския договор през 1940 г. е една от най-значимите и мащабни операции след Чирпанското земетресение от 1928 г. Заедно с това тя е от най-интересните и малко познати щрихи от историческата реалност в зимата на 1940/41 година.

Възвръщането на Южна Добруджа през 1940 година увенчава с успех дългогодишните съвместни усилия на българската външна политика, бежанските организации в България и българската общественост в самата Южна Добруджа да се поддържа открит добруджанският въпрос след Първата световна война. Приобщаването на областта не по военен път, а чрез дипломация и споразумения е благоприятно и за начина, по който става заемането на Добруджа от административните и военни власти. След "умението на дипломацията и дипломацията на умението"¹ обаче идва времето на умението на общество и държава да приобщят Южна Добруджа - вече не просто териториално и не само институционално, а безболезнено за хората там да се преодолеят културните и стопански граници с останалата част от България, породени от две десетилетия откъснатост.

В цялостната картина на тази промяна, се открояват най-големите трудности, свързани с изселническата спогодба на Крайовския договор. Спо-

ред нея над 60 000 българи - около 9 800 семейства от Северна Добруджа трябва да бъдат изселени в България.² Изселническата спогодба трябва да се превърне в гаранция, че между България и Румъния няма да съществуват повече териториални спорове и границата между двете страни ще бъде трайна. Предвижда се изселването да стане най-късно до три месеца - т. е. около втората половина на ноември 1940 година.³

Още когато се сключва Крайовският договор в края на август е ясно, че това ще бъде най-неблагоприятният сезон за изселване: края на есента и началото на зимата ще заварят десетки хиляди мъже, жени и деца на път с цялата им покъщнина в откритите за студа и ветровете пространства между Дунав и Черно море. Предстои дълга зима в още неуредени жилища, в откъснати поради снега и лошите пътища села. Трагедията на северодобруджанци съпътства радостта от приобщаването на Южна Добруджа. Техните страдания са сякаш подобни на времето след Първата световна война, когато масовият приток на бежанци е едно от най-силните измерения на националната трагедия.

Принудителното изселване на големи групи от хора от двете страни на границата, напускането на родните села, домове и земи, заселването в Южна Добруджа, е дълбоко сътресение за северодобруджанските българи.⁴ То засяга и без това нестабилното, особено за бедното земеделско население, жизнено равновесие. Традиционно свързани с родните земи, северодобруджанци са принудени са съвсем кратко време да ги напуснат и се сбогуват завинаги с тях. Да не се допусне да се повтори бежанската трагедия, да не се почувстват северодобруджанци наистина бежанци, произвол-

но пожертвани от договореностите между Румъния и България и да се организира тяхното преселване за толкова кратко време - по-малко от два месеца - е едно изключително трудно дело - то трябва да стане в условията на обществена видимост. Тяхното настаняване трябва да стане почти едновременно с усвояването на Южна Добруджа от българските институции и то не бива да се възприеме като тежест и от южнодобруджанци.

Планирането на преселването на северодобруджанци включва тяхното посрещане в разпределителни центрове, уреждането на прехраната и подслона им в първите дни, настаняването в определени села, както и различни други форми на настаняване в началото. Предвидено е уреждането на спални и "народни кухни", които да могат да подслоняват и хранят десетките хиляди преселници и след тяхното пристигане. Най-трудно в това есенно зимно време е на семействата с малки деца, които трябва да пътуват дни наред. За тях е още по-трудно да се устроят на новите си местожителства. От 9 800 семейства над 2 000 са с малки деца. Очакват се над 1 000 съвсем малки деца до 1 година, близо толкова са и децата между една и две години.⁵

През 1940 г. обществото се изправя пред отговорността как ще се почувстват тези преселници като хора и като български граждани. Огледало на тази отговорност са съпричастието и солидарността, оставени обаче не като спорадични и индивидуални прояви на съчувствие и милосърдие, но не и само като държавна организация.

С посрещането и временния подслон на децата на северодобруджанските изселници и специално на майките с малки деца, МВРНЗ натоварва Съюза за закрила на децата в България. Текстът на Женевската декларация за правата на детето изисква и от българска страна децата да имат предимство при оказване на помощ във време на беда.

8.2. Планът

Според плана, разработен от председателката на Съюза за закрила на децата Констанца Ляпчева, първоначално трябва да бъдат открити детски центрове в пунктовете, където ще пристигат преселниците, и заедно с това да се подготвят детски центрове в селата, определени за настаняване и заселване. Първите центрове трябва да бъдат в топли помещения, снабдени с мляко, детски пелени и дрешки, където майките ще могат да хранят, къпят и преобличат децата си, самите те да получат топла храна и да могат да оставят децата си известно време. Планът предвижда помощната акция да продължи до края на декември, за да осигури възможност на майките да организират новите си домакинства, а след това детските центрове да бъдат преустроени в дневни детски домове, каквато е практиката на СЗДБ в цялата страна.⁶

Системата, която предвижда планът, включва максимално участие на местната обществена инициатива, което е основен принцип на СЗДБ. Затова в Добруджа бързо трябва да се създадат организации - клонове на Съюза за закрила на децата в отделните селища - на първо място в Силистра, Добрич, Каварна, Балчик, Тутракан, както и в околните села. В тях трябва да влязат местни хора, които вземат при сърце благотворителната дейност. Заедно с тях СЗДБ разчита на местната управа, особено що се отнася до снабдяване с някои храни, дърва за огрев, превоз и пр. Към всичко това се включват благотворителните акции в полза на децата на преселниците, организирани в цяла България от различни комитети, дружества и частни лица.⁷ Планът предвижда Констанца Ляпчева лично да се запознае със селищата, набелязани за настаняване на преселниците в Южна Добруджа и да подбере подходящи за бъдещите детски центрове къщи в тях.

Конкретното изпълнение и отговорностите по грижите за децата се възлагат на ръководителките на детските центрове - по две за всеки център - млади момичета, които СЗДБ подбира между завършилите курсовете за учителки-съветнички или за ръководителки на летни детски игрища, които са съгласни да работят *"при по-примитивни условия"*.⁸ Управителният съвет подготвя обръщение към тях, в което описва ситуацията в Добруджа и необходимостта от спешни грижи за децата на преселниците.

8.3. Подготовка и организация

Призивът към възпитаничките на различните курсове за работа с деца се отнася преди всичко към онези, които познават специфичните проблеми на селото. Тъй като приоритет в работата на Съюза традиционно са селските деца, то в курсовете са били привлечени целенасочено момичета, които идват от село, за да познават добре условията на отглеждане на децата в селата и да имат по-непосредствен контакт с майките. Много от тези момичета са от първите поколения жени, идващи от селска среда, които сами са поели своята издръжка и не само не разчитат на семействата си, но често пъти семействата им разчитат на тях. В някои запазени техни писма до Съюза за закрила на децата личи емоционалното им отношение към селото, и то не точно към родното село, а към селото изобщо. У тях се е изградила чувствителност и привързаност към селото като към среда, където те биха се чувствали удовлетворени да могат да работят. Съзнанието, че разчитат са-

ми на себе си, както и мисълта за обществен дълг, също често се намесват в решението им да отидат в Добруджа.

Разменените телеграми и писма между тези млади жени и Управителния съвет на СЗДБ хвърлят светлина върху спектъра на техните мотиви. Характерен е и начинът, по който те формулират решението си: *"Когато с дейността си сме полезни в културни и свободни села, какво остава да бъдем сред отрудения и наплашен добруджански край"*⁹ - отговаря на призива на СЗДБ Мара Попова от с. Микре, Ловешко. *"За да бъде полезна със своя труд на свободна Добруджа, моля да бъде командирована, предпочитам град"*¹⁰ - пише Ст. Абаджиева от с. Цветница, Търговищко. *"Няма ли да постигнем и ний това, що постигнаха нашите другарки? - пита Грозда Лалева - ще можем ли да се надяваме или не? Аз Ви моля ако се яви някое вакантно място да ме повикате. Защото тежко е положението ни. Една майка имам, която се грижи за петчленното семейство и ний край нея на ръцете си."*¹¹

Друга бивша курсистка пише: *"Тъй като аз съм момиче, израснало сред мъките и радостите на селската жена, майка и дете, разбрала - мога да кажа - голямата нужда от социални грижи за детето, бъдещата подкрепа на нацията ни, по възможност желая да работя в село."*¹² В подобен дух пише и Веса Фердинандова: *"Бедно момиче съм и с желание работя всичко, за да се издържам самичка"*.¹³

Тези писма са характерни за социалната и географска мобилност на младото поколение в много села. Ако за младите мъже търсенето на собствен, различен от този на семейството и бащите път, става масово явление и в селото през тридесетте години,¹⁴ то за младите жени от село, това е все още по-рядко, затова пък много симптоматично явление. Педагогическите, социални и медицин-

ски професии са първите, към които се насочват младите жени, откъсвайки се от традиционната практика, която включва само слугуването в града като момент на откъсване от родното село в жизнения път на момичето.¹⁵ Всичко това не би могло да стане и без по-силното обществено внимание към селото, чийто израз е и стремежът на СЗДБ на привлече селските момичета към професионална работа с децата на село.

От момичетата СЗДБ изисква да съобщят незабавно своето решение и веднага да тръгнат на път: *"Тръгнете веднага месечно осемстотин храна квартира носете дюшек юрган възглавница"*¹⁶ - гласи телеграмата до всяка една от тях. Списъците с определените ръководителки на детски центрове включват момичета от цялата страна: Радка Лафазанова (Карнобат), Катина Маринова (Варна), Мара Попова (Микре), Цветана Карпуска (Климентино), Стойка Абаджиева (Цветница), Ганка Щиркова (Добровино, Провадийско), Магдалина Тенева (Горна Джумая), Стана Байкова (Извор), Цветкова (Долно Езерово), Богдана Бончева (Поликраище), Параскева Поибренска (Долна Раковица, Новоселско), М. Балевска (г. Левски), Данка Иванова (Могилино), Теофана Боянова (Г. Чифлик), Иванка Прихова (Макариополско, Търговищко), Катя Манолова (Водица), Невена Бумбарова (Дупница), Прилка Халачева (Давидово, Търг.), Райна Голева (Толовище, Ломско), Невена Мирчева (Плъстина), Конст. Чимева (Бистрица, Горноджумайско), Донка Джумалиева (Търговище), Анка Звънчарова (Неврокоп), Геновева Колева (Браничево), В. Николова (Божидар, Новопаз.), Йорданка Кирова (Брежани, Горноджум.), К. Сахатчиева (Алдомировци, Соф.), Райна Димитрова (Логодаш, Горноджум.), Дафина Господинова (Гулянци), Тотка Танева, Мара Иванова, Люба Пантелеева (Драгомирово), Мария Бояджиева, Елена Гъркова (Дълбок извор).¹⁷

Всички ръководителки получават дебели туристи-

чески обувки и чорапи, униформени вълнени костюми и зимни палта. Те заминават на две големи групи в средата на ноември, а след това през декември и началото на януари за Добруджа тръгват още няколко по-малки групи.

Цялата непосредствена работа по организирането на детските центрове, посрещането на децата и майките, грижите за тях, а също така често пъти готвене, шиене на детски дрешки и пелени, снабдяване с продукти и тяхното разпределение, се възлага на тези около 50 момичета. Разпръснати по две в отделните села и градове, в многобройните си задължения те имат помощта единствено - и то не винаги - на една местна жена от селото като прислужница в детския център. При все по-затруднените комуникации през зимата, те могат да разчитат също на подкрепата на общинската управа, на дружеството за закрила на децата - ако вече е създадено, и на другите учители в селото, ако вече е уредено и училището.

На 29 септември 1940 г. вечерта след среща с министъра на вътрешните работи и народното здраве Габровски, Констанца Ляпчева и Георги Драгоев заминават за Добруджа за да проучат и подготвят условията за посрещане на децата на северодобруджанци, както и да организират местни клонове на Съюза за закрила на децата. Областта току що е опразнена от румънската администрация и всички български институции тепърва се устрояват, а местната власт едва е встъпила в своите длъжности.

Първите клонове на Съюза за закрила на децата в Добруджа се създават в началото на октомври. Поканени са всички, които имат отношение към благотворителността и грижите за децата. Съюзът се стреми да привлече хора от различните съсловия, както и представители на църквата, училището и местните дружества, съществуващи и при румънската власт.¹⁸ На специално свиканите за това събрания на обществеността К. Ляпчева пояснява дей-

ствация от 1934 година Закон за общественото подпомагане, основните начала на обществената солидарност, преобръщането на благотворителността и добротворството от милостиня и благодеение в обществени грижи.¹⁹

Първите впечатления от срещите си с местни дейци в Добруджа, които К. Ляпчева споделя с ръководството на Съюза в София, са по-скоро критични: *"Малко мъчно се работи, защото хората тук не са свикнали на организирана работа. У тях си е останало старото понятие, че благотворителността е работа на бабите, и че мъжете не трябва да се интересуват от нея"*.²⁰ Липсата на подобна на развитата в България традиция, също е една допълнителна трудност: *"В Балчик бях два пъти - пише до София К. Ляпчева - говорих с местните дейци, които всъщност съвсем не са дейци, но ще ги направим такива"*.²¹

Още със създаването на клоновете на СЗДБ се организират безплатни трапезарии и народни кухни, поставя се и началото на здравно-съвещателни станции. Констанца Ляпчева и Георги Драгоев подготвят списък на села, където трябва да се открият дневни детски домове за преселниците и избират подходящи за това къщи, като посочват и подобренията, които местните власти трябва да помогнат да се извършат, заедно със снабдяването и с най-необходимите продукти. СЗДБ бърза да подготви къщите преди пристигането на големите групи преселници. Едва *"...тогава се окачваше на вратата надпис "Детски център" и преселниците можеха да дойдат..."*²² - спомня си две години по-късно Свобода Чардафонова от Управителния съвет на Съюза. *"Простички, но спретнати, те не стесняваха, не подтискаха децата на скромните преселници, а ги правеха да се чувстват там у дома си. Затова допринесоха много и ръководителките, които се показаха много достойни за задачата, която им се възложи, отколкото се очакваше."*²³

Ръководството на СЗДБ спешно прави поръчки за покъщнината: поръчани са столчета, табуретки, 1000 канчета за чай, чинии, купички, американ, дрехи и т. н.²⁴ Идеята на плана за посрещането е: семействата на преселниците да получат морална подкрепа чрез елементарните грижи за децата в тези първи дни. На това наблягат също вестниците и радиото, които следят събитията в Добруджа и популяризират акцията на СЗДБ. *"Ще слушам с голям интерес хубавата сказка - пише К. Ляпчева на Ал. Огнянов, който ще говори по радиото - която не се съмнявам, ще задоволи всички, които с тъга следят преселването на нашите братя от Северна Добруджа"*²⁵. А в интервю за пресата тя казва: *"Положението на преселниците ще бъде много тежко, и затова трябва да се направи всичко, за да се намали моралният им тормоз"*.²⁶

8.4. Детските центрове

Въпреки предвиждането на трудностите на преселването, организаторите на помощната акция са потресени от действителната картина на страданията на пристигащите в България семейства. Още на 12 ноември в Съюза в София се получава телеграма от председателя на наскоро основания клон на Съюза за закрила на децата в Силистра, където преселниците започват да пристигат: *"Дружеството за закрила на децата действа децата на преселниците идват полуоблечени гладни средства оскъдни моля наредете изпращането на средства"*.²⁷

"Повечето кърмачета бяха целите в струпей и рани,

защото майките им не бяха имали възможност да ги къпят и подсушават през време на дългото пътуване."²⁸ - описва децата Свобода Чардафонова - *"И те пристигаха в непрекъснати върволици коли, натоварени с покъщнина и сечива, служили навярно на прадедите им.*"²⁹

Поразен от състоянието на децата е и лекарят на Пета трудова дружина д-р Пейчо Пейчев.³⁰ С молба да помогнат с пелени и детски дрешки се обръща към благотворителния комитет "Майка и дете" и д-р Петкова от Управителния съвет на СЗДБ. Тя също описва състоянието на малките деца: *"Изглежда, че малките деца са съвсем изоставени: пеленачетата не са преповити по няколко дена. Малките са запарени и пълни с нечистотии".*³¹

Дейци на създадените местни клонове на Съюза за закрила на децата упътват майките с малки деца към детските центрове: *"Скоро центрoвете се изпълваха с кърмачета, с малки момченца с нахлупени над ушите им високи, островърхи калпаци и с момиченца, подбрадени с големи яркocветни шалове с дълги ресни, които се удряха в петите им".*³² Тук се оказва, че в дните на пътуването семейства са загубили децата си, други пък са намерили деца, които трябва да бъдат приютени, докато пристигнат родителите им.³³

Заедно с това се подготвят и детските центрове в селата, определени за заселване: *"Камионите на общественото подпомагане, които бяха в услуга на Съюза, натоварили неговите представители, ръководителки, покъщнина, продукти, дори и гориво за центрoвете, летяха по неразкаляните още равни пътища на Добруджа".*³⁴ Те трябва да изпреварят както заселниците, така и зимата, когато селищата ще бъдат откъснати от света, така че центрoвете трябва да работят денонощно.

При това войната, която е започнала още през 1939 г. през есента и зимата на 1940 година идва все по-наблизо. Румъния се присъединява към Тристранния пакт и това увели-

чава несигурността по северната граница. В тази ситуация детските центрове трябва да са максимално добре подготвени за зимата.

Повечето от детските центрове се откриват през втората половина на ноември. До 26 ноември са основани последователно детски центрове в: Добрич - 3, Силистра - 2, Касъм - 1, Режина Мария - 1, Кара Орман - 1, Кавакли - 1, Шабла - 1, Тутракан - 1 или всичко - 11. Предстои откриването на детски центрове в: Спасово, Ези бей, Мансърово, Армутли, Хардалий, Курт бунар, Карапелит, Шахинлар, Генджик, Докчилар, Карали, Чаир Гьол - с тенденция да станат общо около 20.³⁵

Първоначално част от най-елементарната покъщнина и продукти се осигуряват от кметствата, а в края на ноември Съюзът за закрила на децата разпределя на всичките 19 детски центъра необходимото обзавеждане, прибори, дрешки, платове, храни и т. н. В настъпващата зима Светослав Нелчинов, който замества по това време временно Георги Драгоев в Добруджа, обикаля все по-трудно достъпните села и предава на ръководителките определените от Съюза неща.³⁶ Също така той трябва да проверява работата на центрoвете, воденето на документация и дневници, както и да състави отчет за свършеното в отделните детски центрове. Неговият отчет съдържа количествените измерения на помощната акция. Дадени са: закуски - 11120, обеда - 2 711, следобедни закуски - 13 301, вечери - 211, окъпани деца - 1 276, в рамките на около 20 работни дни за отделните центрове³⁷, като в отчета се посочват точните цифри на работните дни и дадените закуски, обеда и вечери по места.

В края на декември пътищата са засипани със сняг, повечето от тях са затворени и детските центрове остават почти изолирани, като разчитат вече главно на запасите си и на помощта на кметствата.³⁸

Като част от помощната акция за децата на пресел-

ниците, СЗДБ организира и Коледна акция, в която се включват благотворителни дружества и частни лица от цяла България, като я подпомагат с пари, дрешки и играчки.³⁹ В Добруджа са изпратени бонбони, бисквити, фъстъци, играчки, дрешки, детски книжки, боички и други подаръци за 2 000 деца, като не са забравени и прислужниците в детските центрове. Ръководителките трябва да приготвят самите подаръци за всяко дете и да организират коледни тържества, да подготвят с децата песнички и стихотворения, като поканят на тържеството кмета, лекаря и родителите.⁴⁰ Понеже селата са недостъпни и не се знае кога ще се получат подаръците, ръководителките могат да направят тържествата в деня на някой друг от близките празници.⁴¹ В сандъците с подаръци СЗДБ изпраща също украса: гирлянди, свещи, трикоълорни ленти и по един венец от борови клончета, защото *"в Добруджа няма коледни дръвчета"*.⁴²

Тези деца никога досега не са имали такива неща - коледна елха, букварчета - съобщава своите "повече от отлични впечатления"⁴³ за работата на детския център в писмо до Управителния съвет на СЗДБ общинската управа в с. Режина Мария. Той *"даде възможност на тези малки българчета да се научат на истинска българска реч"*. *"По отношение на храната безспорно е, че се извърши едно човешко дело и един дълг на българи, защото с какво биха се хранили тези деца, чиито родители в новите си жилища нямаха възможности и удобства на домакинство."*⁴⁴

Подобни са впечатленията от другите детски центрове, а за Добрич Светослав Нелчинов пише, че по нищо не отстъпва на образцовите детски домове в столицата.⁴⁵

Работата в детските центрове се съпътства с ежедневни трудности: болни деца, болни ръководителки, липса на средства. В стремежа си да организира помощта за децата на преселниците, ръководството на СЗДБ често пренебрегва проблемите на самите ръководителки, изисквайки от тях

често безусловна всеотдайност.⁴⁶ Въпреки това повечето ръководителки искат да продължат да работят: *"С удоволствие и желание работим тук, сме съгласни да останем и в бъдеще да се грижим за децата, които толкова мизерстват и на които трябва да помагаме"*⁴⁷ - пишат например Мара Андреева и Мара Бояджиева от детски дом в с. Режина Мария, Балчишко.

В отзивите за дейността на детските центрове винаги се подчертава, че те са успели да приобщят деца и родители по един непосредствен начин, да направят по-безболезнен и непринуден прехода към българското училище, напълно непознато за родителите. За първи път родителите са имали възможност да видят децата си "на сцена", да чуят техни изпълнения на български стихотворения и песни. Ръководителките на детските центрове посещават техните семейства, мъчат се да помогнат на майките да отглеждат по-добре децата си.⁴⁸

От началото на 1941 година детските центрове започват да се преустройват в характерните за страната дневни детски домове, а дейците на дружествата за закрила на децата подготвят обхващането и на другите деца: децата на местното население, много от които живеят също в крещяща бедност. Съгласно практиката на СЗДБ и тук сега започват анкети и проучвания на детското хранене и нужди, за да се открият трапезарии, здравно-съвещателни станции, да се подготвят летни детски домове за времето на лятната полска работа в Добруджа, да се мисли и за следващата зима.⁴⁹

Още първите наблюдения на ръководителките на детските центрове за добруджанските села свидетелстват за необходимостта от много повече грижи за децата в Добруджа. От с. Касъм Блага Железарова и Драга Торанова съобщават, че децата идват в дома по чорапи без обувки и наметнати с едно чердже през зимата.⁵⁰ Настоятелството на кло-

на на СЗДБ в с. Теке, Балчишко установява, че: *"нямат никакви обувки, галоши или царвули - буквално боси"* са 55 деца, 41 деца нямат горни дрехи, а 57 деца нямат чорапи:

Без обувки:	момчета	момичета
1 отд. 12 деца	5	7
2 отд. 10 деца	5	5
3 отд. 9 деца	4	5
4 отд. 8 деца	5	3
1 клас 16 деца	10	6

Без палта или други горни дрехи:

1 отд.	10	6	4
2	6	4	2
3	9	3	6
4	8	4	4
1 клас	8	5	3

Без чорапи:⁵¹

1 отд.	15
2	15
3	10
4	9
5	8

*"Този край не е златна Добруджа - пише до СЗДБ главният учител в с. Саръ-небе, Добричко - а най-дивият и материално беден балкански край."*⁵² Той настоява да се отпуснат средства за откриване на ученическа трапезария.

Така през 1941 г. помощната акция на Съюза за закрила на децата се прелива в неговата редовна организационна дейност. През зимата на 1940/1941 г., във времето на приближаващата война, Съюзът успява да мобилизира значителни обществени ресурси както в самата Добруджа, така

и в цяла България. Той пробужда обществената енергия и на няколко десетки млади жени от цялата страна, които натоварени със завивки и дюшеци тръгват към непознатите за тях неуредени добруджански села, за да помогнат на децата на преселниците от Северна Добруджа, а също и да осигурят собствената си издръжка. В продължение на месеци, а някои от тях и с години, остават в тези села, където често пъти дават като млади хора и като жени едни от първите примери за изпълнение на граждански и служебен дълг.

Успехът на помошната акция на СЗДБ се дължи на съживяването на общественото внимание към съдбата на преселниците от Северна Добруджа и преди всичко към децата, както и на координираните действия на многобройните благотворителни комитети в България с усилията на местни дейци, с помощта на местни общински и областни управи. Той се дължи на готовността на ръководителките на детските центрове да работят при тежки условия и на тяхната чувствителност към децата на преселниците. Безспорната заслуга има ръководството на СЗДБ, което планира, организира, контролира и популяризира сред обществеността цялата акция, намирайки и формите тя да се прелее в дейността на общественото подпомагане по-късно в Добруджа.

Тази акция надхвърля значението на концентрираната в двадесетината детски центрове работа в продължение на няколко месеца. *"Една от най-хубавите прояви на общественото подпомагане на преселниците"*⁵³ - се казва за дейността на Съюза за закрила на децата в оценката на МВРНЗ за цялостната организация по преселването на северодобруджанци. И още: *"Може смело да се каже, че българската държава при своите оскъдни възможности, при крайно неблагоприятни условия, в които бе заварена Южна Добруджа и в едно пълно с изненади и напрежение време, положи грижи за своите преселници, които могат да бъ-*

дат гордост за всяка напреднала културна страна".⁵⁴

Бележки:

1. Вж. А. Кузманова, Дипломация на умението или умение на дипломацията, В: Сборник: "Дейците на Добруджа 1878 - 1940" (под печат).

2. Вж. Добруджа, Историческите заседания на Народното събрание по присъединяването на Южна Добруджа към Майката-отечество, 20 и 21 септември 1940 г., С., 1940 г., с. 46.

3. Поради това в края на септември 1940 г. Народното събрание гласува допълнителен бюджет за разходи, свързани с връщането на Южна Добруджа, както и за есенната сеитба в освободените от румънски колонисти земи поради това, че северодобруджанските заселници ще пристигнат след като сеитбата вече трябва да е приключила. Специални кредити са предвидени и за настаняването на северодобруджанските преселници. Допълнително 34 милиона лева се прехвърлят на Фонд обществени бедствия при МВРНЗ във връзка с "по-доброто посрещане и приемане на преселниците от Северна Добруджа". Средства се отделят за електрификация, за пътно строителство, за поправка на къщите, в които ще се настанят преселниците. За командированите в Южна Добруджа чиновници са отредени 40 милиона лева. Отделно по Крайовския договор България трябва да изплати на Румъния 450 000 000 лева. Общо Народното събрание гласува допълнително 930 470 000 лева бюджетен кредит по бюджета на държавата за 1940 г. Вж. Добруджа, Историческите..., с. 35 - 48.

4. За северодобруджанци идването в България е придружено освен с тежестите на преселването, също така и с други големи промени: за разлика от Южна Добруджа, откъсната от България през 1913 и 1919 г., Северна Добруджа остава в Румъния през 1878 г., в 1916 г. за кратко се установяват български институции и като цяло новите поколения все повече остават отчуждени от културните процеси в България. Получили само румънско образование, идвайки в България, повечето от родителите на децата не могат да четат и пишат освен на румънски език.

5. Изчисленията са приблизителни и са направени въз основа на данните за раждаемостта по това време. Вж. Д. Ми-

шайков, Основен курс по демография, С., 1941., с. 239.

6. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.478.

7. Благотворителни комитети за подпомагане на преселниците са образувани в София, Пловдив и на други места. Като индивидуални дарители се включват княгиня Евдокия, баронеса Рихтхофен и др. Вж. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.353, ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.44.

8. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.57.

9. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.187.

10. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.184.

11. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л. 348.

12. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.124.

13. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104 л.311. Интерес представляват и мотивите на онези, които отклоняват поканата на СЗДБ. Най-често те са свързани със семейни задължения или прекомерна професионална заетост.

14. Вж. П. Воденичаров, Мълчаливият Аз в автобиографичните разкази на българските селяни, Балканистичен форум, 1996/2.

15. За професионализацията на социалните дейности и тяхното значение в жизнения път на жените Вж. L Home, Fursorge.

16. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.405.

17. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.96 - 100.

18. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104 л.72.

19. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.96-102.

20. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.73-74.

21. Пак там.

22. Св. Чардафонова, Констанца Ляпчева и децата на Добруджа, сп. Нашето дете, г. 16, март - април 1943, кн. 3-4 (посветен на К. Ляпчева), с. 34 - 40.

23. Пак там.

24. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.504, а.е.103, л.55 и др.

25. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.476.

26. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.115 (изрезка от вестник).

27. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.50.

28. Св. Чардафонова, пос. съч.

29. Пак там.

30. ЦДА, ф.948, оп.1, а.е.75, л.28.

31. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.103, л.36.

32. Св. Чардафонова, пос. съч.

33. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.417 - 419.

34. Св. Чардафонова, пос. съч.

35. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.84.
 36. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.38, 46, 50, 55 и др., както и спомените на Св. Нелчинов "Ще надмогнем и това изпитание", публикувани в Балк. Форум, кн. 1/1997.
 37. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.91 и сл., а също и л.425 - 428.
 38. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.417 и сл.
 39. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.430, 439.
 40. Пак там.
 41. Пак там.
 42. Пак там.
 43. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.35 - 37.
 44. Пак там.
 45. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.417 - 419.
 46. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.372.
 47. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.35.
 48. Пак там.
 49. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.167 - 169.
 50. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.227.
 51. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.215.
 52. ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.242.
 53. Вж. Обществения грижи в Южна Добруджа, ЦДА, ф.365к, оп.1, а.е.104, л.485.
 54. Пак там.
- Селищата са посочени с имената си от 1940 г.